

НОВІТНІ ПІДХОДИ ТА КОНЦЕПЦІЇ МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНОГО ПРАВА

CONTEMPORARY APPROACHES AND CONCEPTS IN THE METHODOLOGY OF GENDER LAW RESEARCH

Завальнюк В.В., д. ю. н., професор, завідувач кафедри загальної теорії права та держави
Національний університет «Одеська юридична академія»

Білоус О.А., аспірант кафедри загальної теорії права та держави
Національний університет «Одеська юридична академія»

Стаття присвячена пошуку новітніх методологічних прийомів для дослідження гендерного права. З постійним розвитком гендерних правовідносин методологія гендерного права збільшується та формує певну систему методів та підходів, щодо дослідження даної галузі всебічно. Наразі, сучасна методологічна концепція полягає в удосконаленні вже визнаних засобів дослідження та пошуку нових, котрі внесуть ряд актуальних відомостей про гендерне право крізь призму: гендерних ролей, стереотипів і нерівностей, окреслених функцій суб'єктів гендерних правовідносин та належних інститутів, виявляючи характерні риси його існування. Сучасними викликами, які формують доповнення методологічного апарату гендерного права є подолання світоглядно-філософських підходів, закладених ще за часів радянщини; недостатній розвиток категорії компаративної методології гендерного права; існування суб'єктивних, а не об'єктивних підходів до оцінки державно-правових явищ; орієнтація сучасної методології соціальне та теоретичне значення гендерного права; створення нових здобутків у галузі синергетики, правового моніторингу та ін..

Спочатку методологія гендерного права здебільшого розвивалась у вітчизняному праві як порівняльно-правовий аналіз історичної емансипації жінок та світової дискримінації гендерних прав, при цьому ігнорувалось питання дослідження існуючих стереотипів щодо чоловіків, несправедливості нав'язаних ідей сильнішої особи аніж жінки, як у фізіологічному сенсі так і в моральному та ін. Однак, з часом розвитку методології та окреслених в ній проблем для аналізу, вона набула певної самостійності, комплексності та структурності. Таким чином, станом на сьогодні спостерігається становлення окремого апарату методологічних підходів, як способу отримання достатньо знань про гендерну ідентичність, гендерну свідомість та гендерну правотворчість.

З огляду на це, детальний аналіз потребує виокремлення в методології гендерного права таких методологічних новел: синергетичний підхід, інституційний підхід, потребовий підхід, метод правового моніторингу та сучасна правова доктрина. Детальний аналіз даних нових підходів надасть гендерному праву сучасного погляду та виокремить ряд перспективних моментів для подальшого наукового аналізу.

Ключові слова: методологія, гендерне право, концепція, синергетика, інституційний підхід, метод правового моніторингу, сучасна правова доктрина, потребовий підхід.

The article is devoted to the exploration of innovative methodological approaches to the study of gender law. With the ongoing development of gender legal relations, the methodology of gender law has expanded, forming a coherent system of methods and approaches for comprehensive study of this field. Currently, the modern methodological concept focuses on refining already established research tools and seeking new ones that provide relevant insights into gender law through the lens of gender roles, stereotypes, and inequalities, as well as the defined functions of subjects of gender legal relations and the corresponding institutions, revealing the characteristic features of its existence. Contemporary challenges shaping the methodological apparatus of gender law include overcoming worldview-philosophical approaches established during the Soviet era; the insufficient development of the category of comparative methodology in gender law; the prevalence of subjective rather than objective approaches to assessing state-legal phenomena; the orientation of modern methodology toward the social and theoretical significance of gender law; and the creation of new achievements in the fields of synergetics, legal monitoring, and more.

Initially, the methodology of gender law largely developed within domestic legal scholarship as a comparative-legal analysis of the historical emancipation of women and global gender rights discrimination. In this context, the study often overlooked issues such as existing stereotypes about men, the injustice of imposed ideas of a "stronger" person compared to women, both in physiological and moral terms, among others. However, over time, with the advancement of methodology and the identification of relevant analytical problems, it has gained a degree of autonomy, complexity, and structural coherence. Thus, at present, there is the emergence of a distinct framework of methodological approaches as a means of acquiring comprehensive knowledge on gender identity, gender consciousness, and gender law-making.

In this regard, a detailed analysis is required to distinguish the following methodological innovations in the methodology of gender law: the synergetic approach, the institutional approach, the needs-based approach, the method of legal monitoring, and the contemporary legal doctrine. A thorough examination of these modern approaches will provide gender law with a contemporary perspective and highlight a number of promising areas for further scholarly research.

Key words: methodology, gender law, concept, synergetics, institutional approach, legal monitoring method, contemporary legal doctrine, needs-based approach.

Методологію гендерного права становить сукупність принципів, підходів і методів, за допомогою яких досліджується та аналізується гендерна правотворчість, гендерна свідомість та гендерна ідентичність, як ключові фактори існування даної галузі права. Таким чином, дане визначення включає в себе як аналіз проблематики дискримінації, так і визнання особою власних гендерних прав, а також виявлення характерних прогалів чинного законодавства.

З огляду на це, серед новітніх, не досліджених раніше в галузі гендерного права підходів, методів та концепцій, виділяємо потребовий підхід. Зокрема, як зазначає Рабінович П., потребовий підхід виявляється у вирішенні таких завдань:

- осягання загального розуміння потреб різних суб'єктів суспільства (що вимагає, зокрема, з'ясування співвідношення цих потреб з такими суміжними, «спорідненими» явищами, як інтереси, мотиви, цілі відповідних суб'єктів) [1, с. 50];
- виокремлення основних різновидів таких потреб, зважаючи на їх певну класифікацію [1, с. 50];
- здобуття змістовних знань стосовно потреб: загальносоціальних, групових та індивідуальних у тому суспільстві, де сформовано, функціонує та розвивається досліджуване правове чи державне значення [1, с. 50];
- здатність досліджуваного феномену бути засобом, інструментом задоволення певних потреб [1, с. 50].

З огляду на вищезазначене, в межах дослідження гендерного права, потребовий підхід обґрунтовує наявність

різних суб'єктів суспільства, однак зазначає про єдиний, спільний мотив – заборону та недопущення дискримінації. Також, за допомогою потребового підходу, гендерні потреби можливо виокремити в різні групи, наприклад: потребу в справедливій оплаті праці, потребу рівності в військовій галузі тощо. Разом з тим, важливою є потреба поваги до гендерної ідентичності, котра формує державний обов'язок її захисту. Більше того, визначення гендерних потреб є першим кроком до їх задоволення, через прийняття гендерно-правових законів.

Наступною новелою в галузі методології юриспруденції постає і синергетичний підхід, який зумовлений існуванням аномалій правової сфери та її особливостями. Аномалії правової сфери визначаються, як складний соціально-правовий феномен, який охоплює правові, філософські, культурологічні, соціологічні, економічні та інші аспекти, кожен з яких має свою специфіку. Вони зумовлені як багатогранністю так і міждисциплінарністю об'єкта і предмета дослідження. У межах синергетики відбувається формування нової пізнавальної парадигми самоорганізації як нового міждисциплінарного напрямку досліджень складних систем, що самоорганізується [2, с. 344-347].

На думку Чувакової Г., синергетика здатна забезпечити нові ракурси дослідження правової сфери за допомогою механізмів спонтанного формування і виявлення її складних явищ, зокрема аномалій правової сфери, як різного роду відхилень від норм [3, с. 61].

Таким чином, синергетичний підхід у дослідженні аномалій гендерного права ілюструє в ньому нові характеристики, через межі сприйняття та подолання суперечливих норм. Оскільки, українське гендерне законодавство все ще містить в собі певні недоліки, колізії та прогалини, застосування даного підходу є фактичним засобом їх подолання. Через те, що дані ускладнення формують необ'єктивність відповідних нормативно-правових актів та породжують виникнення, наприклад, латентної злочинності, гендерне право стає інструментом їх знешкодження. Таким чином, при дослідженні певного роду аномалій, до уваги беруться такі існуючі фактори: правові, моральні, культурні, соціологічні та економічні, які при певній взаємодії з передбаченими суб'єктами провокують їх виникнення. З огляду на це, синергетичний підхід в методології гендерного права обумовлений дослідженням мети існування гендерного права, а саме дотримання гендерної рівності, завдяки усуненню наявних недоліків, колізій та прогалин сучасного гендерного законодавства.

Доволі актуальним є застосування інституційного підходу в межах методології дослідження гендерного права. Зокрема, в науковій праці Ковбасюка С. зазначено, що ключовою категорією інституційного підходу є «інститут» як феномен, покликаний забезпечити спадкоємність системи державної влади, послідовність нормативного регулювання суспільного життя [4, с. 90]. Важливість визначення інститутів як предмета дослідження має прояв і в тому, що це поняття забезпечує широкий погляд на розвиток різних сфер соціального буття, уможливує аналіз політичної, економічної, правової системи та суспільства як цілісності [5, с. 4]. Тобто, потреба в застосуванні інституційного підходу обумовлена наявністю в системі сучасного гендерного права чітко визначених інститутів, наприклад інститут жіночого парламентського представництва, інститут жіночих громадських організацій, інститут охорони материнства тощо.

Беручи до уваги те, що гендерні інститути в сферах свого буття пройшли етапи історичного формування та розвитку, їхня цінність наразі міститься в ідейній цілісності суспільного життя. Разом з тим зазначаємо, що гендерне право весь час свого історичного існування формувалося та функціонувало під впливом гендерних інститутів, особливо від початку існування людства, коли гендерні ролі

в сім'ї характеризувались поділом жінки та чоловіка на «берегиню сімейного вогнища» та «годувальника». Таким чином, інституційний підхід в методології дослідження гендерного права пояснює, яким чином дана галузь права формувалась, та в який спосіб змінюється під впливом існуючих соціальних інститутів.

Однією з нових методологічних моделей, яка потребує застосування в дослідженні гендерного права є правовий моніторинг. Його дія спрямована безпосередньо не на відкриття об'єктивної реальності, а на організацію дослідного процесу в сфері права й відстеження його динаміки, результатом чого є знання. Сферою дії моніторингу є наука та соціальний досвід. Особливо складні пізнавальні у своїй основі функції здійснює моніторинг у складі системних, комплексних, глобальних досліджень. Науковиця Іванчук В. зазначає, що у цілому правовий моніторинг можна охарактеризувати як перспективний метод пізнавальної практики та дослідної науки, як інструмент для вирішення конкретних життєвих завдань і управління ситуацією, особливо в умовах сучасної модернізації [6, с. 109-110]. Більше того, терміном «правовий моніторинг» вже послуговуються в юридичній практиці України. Наприклад, у зразку «політичної пропозиції» (довідна записка Кабінетові Міністрів України щодо реалізації державної політики), який додається до Регламенту Кабінету Міністрів України, ідеться про проведення моніторингу процесу реалізації рішень. Завдання правового моніторингу – активізувати систему постійного спостереження всього життєвого циклу нормативно-правового акта, включаючи етапи його підготовки, прийняття, застосування, внесення змін і доповнень, а також виконання, відстежування у процесі правозастосовної практики в діяльності органів влади [7]. В контексті обґрунтування застосування правового моніторингу в дослідженні гендерного права, до уваги береться наприклад, міжнародна регламентація Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами, яка є частиною національного законодавства згідно Закону України «Про правотворчу діяльність», в статті 10 якої зазначено, про створення офіційного органу та призначення відповідальної посадової особи для моніторингу із запобігання всім формам насильства, в обов'язки яких входить: збір даних, їх аналіз та поширення результатів. Разом з тим, національним законодавством регламентовано ведення державними спеціальними органами та посадовими особами звітності щодо дотримання гендерної рівності в Україні та подання її державно-владним особам для коригування її напрямку.

Серед великої кількості сучасних методологічних підходів та методів, які здебільшого використовуються у дослідженнях гендерного права, слід зазначити, про важливість існування в ньому концепції сучасної правової доктрини, яка повністю розкриває суть наукових поглядів та підходів до визначення проблематики дотримання гендерної рівності, заборони введення дискримінації гендерних прав, паплюження існуючої гендерної ідентичності тощо.

Досить влучно вказує професорка Мельничук О., про те, що сучасна правова доктрина використовує нову методологію дослідження, аналізу та оцінки правових питань, такі як міждисциплінарність, комп'ютерне моделювання, інтерсуб'єктність, індетермінізм тощо, що може відрізнитися від підходів, що використовувалися раніше в рамках попередніх правових доктрин. Таким чином, вона зосереджується на таких аспектах права, як права людини, верховенство права, гендерна рівність, інформаційне право, кібербезпека тощо. Сучасна правова доктрина робить акцент на практичній спрямованості щодо вирішення конкретних правових проблем сучасного суспільства та допомоги у вдосконаленні сучасних правових систем [8, с. 86]. Актуальність впровадження концепції сучасної правової доктрини для дослідження гендерного права обґрунто-

ується сукупністю існуючих наукових поглядів та ідей, зокрема, вперше вони були охарактеризовані в «Декларації прав жінки і громадянки» від 1791 року, викладеній Олімпією де Гуж. Фактично, це був крок до започаткування нової ідеї тлумачення гендерної рівності, крізь призму невідчужуваної французької революції.

Також, підставою логічного застосування концепту сучасної правової доктрини в межах методології гендерного права, є сформовані феміністичні наукові погляди та теорії, які підтверджуються їх визнанням у правовому полі. Зокрема, у 80-х роках XX століття в Сполучених Штатах Америки й Канаді був покладений початок до застосування даного концепту в межах започаткування спецкурсів з «Феміністської теорії та права», «Гендерної теорії та права», в яких, зокрема, викладалися методологічні підходи й теоретичні основи гендерно-правової науки. Також, вперше було ліцензовано отримання наукового ступеню у міждисциплінарній галузі знань із жіночої проблематики та захисту докторських дисертацій. З огляду на це, сучасна правова доктрина гендерного права є структурною системою обґрунтованих ідей та нових наукових поглядів на гендерну рівність, гендерну ідентичність та гендерну правову свідомість, а також дотичних до них правових явищ. Загалом, охарактеризована доктрина

гендерного права є подібною до відомої доктрини прав людини та громадянина, однак вважається узагальнюючою та доповненою ідеями інклюзивності.

Таким чином, впровадження даних методологічних підходів, методів та концепцій допомагають розкрити сутність існування гендерного права з різних сторін, зокрема: крізь зміст його основних потреб, що мають бути законодавчо опрацьовані; формування певного роду інститутів, які впливають на існування гендерно-правових відносин; здійснення фіксованого правового моніторингу, як ідею визначення недоліків національного регулювання даної галузі права та перспективи її удосконалення; систематизацію наукових ідей та поглядів щодо гендерного права та його складових елементів, котрі формують доктрину гендерних прав.

Більше того, розвиток гендерного права як новітньої галузі права, автоматично формує потребу в застосуванні новітніх методологічних прийомів, підходів, методів та концепцій для його детального тлумачення, а також окреслення важливих характеристик його подальшого існування. Впровадження даних новітніх підходів, надасть гендерному праву свіжого погляду на його законодавчі прогалини та сформує ряд перспективних шляхів доопрацювання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рабінович П.М. Потребовий підхід – безальтернативний інструмент виявлення соціальної сутності права та держави. *Наукові праці Національної одеської юридичної академії*. 2009 рік. с. 45-53
2. Борщук Є. М. Системний підхід і синергетика. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. Вип. 21.1. С. 344–347.
3. Чувакова Г. М. Синергетика у дослідженні аномалій правової сфери: потенціал та особливості. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ.конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.). Одеса, 2021. С. 59-62.
4. Ковбасюк С. В. Інституційний підхід в методології державознавства. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.– практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.). Одеса, 2023. С. 88-91.
5. Крижановський А. Ф., Коломоець О. В. Методологія та структура державознавства: кілька гостроактуальних проблем. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2013. № 5. С. 9–12.
6. Іванчук В. Є. Правовий моніторинг як категорія юриспруденції. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ.конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.). Одеса, 2021. С. 107-110.
7. Юридична енциклопедія: в 6 т. / за ред.: Ю. С. Шемшученко. Київ. «Укр. енциклопедія». 2001. Т. 3 С. 765.
8. Мельничук О. С. Сучасна правова доктрина: поняття та ознаки. *Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 26 квіт. 2024 р.). Одеса., 2024. С. 85-87.